

ZAVJET ILI SAVEZ?

Dr Ljudevit RUPČIĆ

U posljednje vrijeme ima pokušaja da se u biblijsku literaturu i liturgiju uvede riječ *savez* umjesto tradicionalnog *zavjeta*. Da li je to opravdano? Nema sumnje da će sama Biblija najbolje opravdati ili zabaciti svaki naziv kojim se želi izraziti njezina bit. Zato prepustimo riječ njoj.

BIBLIJSKI PODACI

Prva tri poglavlja knjige Postanka sadrže vrlo star materijal, a u sadašnjem literarnom obliku potječu iz razmjerno novijega vremena. Starina materijala, njegov redakcijski oblik i samo mjesto — odmah na početku Sv. pisma! — govore o posebnom značaju tih poglavlja. U obzir dolaze dvije tradicije koje su prisutne u spomenutom tekstu: P (1, 1—2, 4a) i J (2, 4b-3, 24). Obje su upadno obuzete brigom da поближе opišu odnos između Boga i čovjeka. Prva (P - tradicija) kulminira u izrazu: »Bog stvori čovjeka na sliku svoju« (1, 27). Da se tu ima razumjeti nešto više negoli je sličnost po razumu i volji, svjedoči Kol 3, 10. Otkupljeni čovjek ponovo postaje »slika« Božja, nešto više nego je određen svojom zemaljskom naravi. Ta čovjekova »teomorfnost«, izražena »slikom«, govori o najužoj povezanosti Boga i čovjeka koja je slična onoj što postoji između slike i njezina uzora. Set je, na primjer, bio na Adamovu »sliku« (usp. Post 5, 3) baš po tome što je bio Adamov sin. Prema tome, »slika« je izraz kojim se, s jedne strane, izražava očinsko-sinovski odnos između onoga tko je uzor i onoga tko mu je »slika«, a s druge izražava se i njihova razlika.

J - tradicija nešto je opširnija, a njezin opis konkretnije naravi. Prema njoj, pošto je čovjek stvoren, »postavi ga Bog u zemaljski raj« (2, 8.15). U njemu čovjek zajedno s Bogom živi i razgovara. Na raspolaganju mu stoji »stablo života« (2, 9) kojeg su plodovi, prema mitologiji, čuvali bogovima besmrtnost. Crte su opisa, istina, mitološke, ali su, očito takve da označuju djetinju pripadnost čovjeka Bogu. Prema toj istoj tradiciji, čovjek je iskoristio alternativu svoga položaja i zbog toga je kažnjen izgonom iz raja. Novi položaj potpuno je drukčiji. S rajom je izgubljena Božja prisutnost, a sa stablom života besmrtnost. U vezi s tim nastupila je napetost između čovjekove određenosti i stanja u kojem se našao nakon grijeha, između želja i prisilnih granica u koje je oko-

van. To više nije »pravi« čovjek, niti je u svom pravom ambijentu. Poslije toga nastupa najdramatičniji preokret. Bog svečano obećaje da će razlomiti verige čovjekove prisilne ograničenosti i osloboditi ga takvog »neprirodnog« stanja (3, 15). To stvaralačko Božje obećanje stvorilo je napetost: između obećanja i ispunjenja; unijelo je nemir u povijest i dalo joj smjer, smisao i sadržaj. Tako, *prva tri poglavlja Postanka imaju etiološki karakter* i stoje kao preduvjet svega što slijedi nakon toga. Ona tumače narav i tok povijesti svijeta, u kojoj *odsudnu ulogu igra Božje obećanje. Povijest toga obećanja postala je povijest spasenja*, koja je posebnim Božjim zahvatom u ljudsku povijest, u vrijeme Abrahama, dobila snažan impuls. Sve je počelo obećanjima danim Abrahamu, (Post 12, 1.7; 13, 15—17; 15; 17; Ps 105, 8—9) a nastavljeno obećanjima njegovu potomstvu, židovskom narodu, i konačno završeno njihovim ispunjenjem u Isusu Kristu (2 Kor 1, 20). Obećanja dana Abrahamu bila su vrlo kreativna u tradiciji. Stalno su ponovo tumačena, ali tako da su relativirajući sva prijašnja ispunjenja uvijek ostajala otvorena prema budućnosti. Bez njih se nikako ne može razumjeti ni narav ni postupak Izraela ni njegova povijest. U tim obećanjima Izrael je vidio razlog svoje posebnosti, a u sukcesivnim ponavljanjima Izaku i Jakovu, pa zatim svemu narodu, napose Davidu, Levitima i svim ljudima (Jer 31, 31—34) shvatio je njihovu ozbiljnost. Isto tako, u njihovu djelomičnom ispunjenju kroz povijest našao je potvrdu njihove istinitosti i jamstvo da će se jednom potpuno ispuniti.

Obećanja su nastavljena i u Novom zavjetu. Krist obećaje kraljevstvo Božje (Mt 4, 23), čudan ribolov (4, 19), vlast nad dvanaest izraelskih plemena (19, 28), pobjedu nad paklom (16, 16—18), vječni život (19, 29), dolazak pred Boga (10, 32), Duha Svetoga (Lk 24, 49; Dj 1, 4), svoju prisutnost (Mt 28, 19—20) i slavni dolazak na kraju svijeta (Otkr 22, 20). *I posljednja knjiga Sv. pisma jednako govori o obećanjima.* Tako je od početka do kraja jedan i drugi Zavjet sav prožet obećanjima. Ona su od njih učinila knjigu obećanja, koja se svode na jedno. Lûk koji je počeo od prvog obećanja (Post 3, 15) završava se stvaranjem »nove zemlje« i »novoga Jeruzalema« (2 Petr 3, 13; Otkr 21, 3) i intimnom zajednicom između Boga i ljudi. Stoga posljednje poglavlje Otkrivenja istim riječima opisuje to stanje kao i prva tri poglavlja Postanka. U oba slučaja opisano je rijekom i stablom života (22, 1.14) i gledanjem Božjeg lica (22, 4). Identičan govor potvrđuje identičnost sadržaja. Obećanje koje je Bog dao čovjeku na vratima izgubljenog raja (Post 3, 15) ispunilo se povratkom čovjeka u taj isti raj. Ono što se Bog *zarekao*, to je ispunio unatoč svim preprekama i u samom čovjeku i izvan njega. *Sva povijest nosi biljeg toga obećanja.* Prema tome, cijela se Objava predstavlja kao obećanje. »Bog se objavljuje na način obećanja i u povijesti obećanja.«¹ Božja riječ jest riječ obećanja.

Ta osobitost židovske religije nepremostivo dijeli Stari zavjet od svih drugih religija koje se također pozivaju na »objavu« božanstva u obliku »pojave«. »Pojave« bogova na raznim mjestima: stijenama, drve-

¹ JURGEN MOLTSMANN, *Theologie der Hoffnung*, München 1966, 36. — *Mysterium salutis*, herausgegeben von Johannes Feiner und Magnus Löhrer, Einsiedlen, Zürich, Köln, 1965, t. 1, 192: »Offenbarung wird sinngemäß mit 'Offenbarung als Verheissung' bezeichnet.« Str. 205: »... die im Alten Testament bezeugte Offenbarung im Zeichen der Verheissung steht«.

ćima, izvorima, brdima itd. imaju smisao u samima sebi. Kod njih je glavno pitanje gdje se takve »pojave« događaju jer se njima posvećuju mjesto, vrijeme i ljudi ukoliko se obredima povezuju s božanskim kozmosom. Budući da su čovjek i njegova zemlja stalno ugroženi razornim kaotičnim silama i budući da su »pojave« sadašnjost vječnoga, čovjek usmjeruje interes i brigu na to da imadne udio u toj sadašnjosti i da se tako zaštititi od propasti. Upravo kultom mjesta i svetkovanjem određenog vremena ljudi postaju »sustanovnicima« i »suvremenicima« bogova. Naprotiv, Jahveove »pojave«, mada su vezane za mjesto i vrijeme, nisu, barem u prvom redu, određene da posvete neko mjesto ili vrijeme. Njihov je smisao u obećanju. Sve one stoje u službi obećanja i sva je njihova vrijednost u sadržaju obećanja. Jahve se ne pojavljuje da na ugroženu sadašnjost protegne svoju vječnost, nego da ljude izvede iz sadašnjosti i uvede u stvarnost koja se nalazi tek u obećanoj budućnosti.²

Nemir što ga sa sobom nosi obećanje i iskustvo da se to obećanje u pojedinim događajima samo djelomično, a ne potpuno, ispunjava navelo je Izraela da poganska svetkovanja prirodnih pojava, koje pretpostavljaju mitsko-magijske odnose, historizira na datume iz povijesti obećanja a sam sadržaj svetkovina futurizira na budućnost još neispunjenog obećanja.

Druga velika razlika u vezi s obećanjem postoji između Izraela i svih drugih starih naroda. Samo je Izrael shvaćao vrijeme linearno, a svi su ga drugi shvaćali ciklički. Uzrok je takvom shvaćanju što su svi, osim Izraela, držali da je sve bilo i da više ništa novo ne može nastati. Događaji se samo ponavljaju. Naprotiv, u Izraela je vrijeme otvoreno. Ništa se ne ponavlja. Pravac vremena i njegov sadržaj određeni su obećanom budućnošću. A ta nipošto nije ponavljanje prošlosti ili njezino aktualiziranje, nego iščekivanje i putovanje prema nečemu kvalitativno novom. Na toj liniji, od obećanja do ispunjenja, pružila se povijest s neponovljivim događajima.

NARAV OBEĆANJA

Iz činjenice da je Objava dana u obliku obećanja slijedi da Bog koji se objavljuje *nije theòs epiphanés* poganskih naroda, nego *Theòs epangeliámenos* (Hebr 10, 23; 11, 11). A iz činjenice da se Bog obećanja objavio u povijesti i u povijesnim događajima slijedi da su njegove objave — obećanja povijesne i konkretne naravi. »Tako je govor povijesnih činjenica govor obećanja, inače se događaji ne bi mogli zvati ni 'povijesni' ni 'govorni'.«³ Izrael je baš u događajima čuo Boga koji obećaje i ono što obećaje. Shvatio je da je čudesno umnoženje naroda u Egiptu, izbavljenje iz egipatskog ropstva i darivanje obećane zemlje poseban Božji zahvat koji se ne može protumačiti nijednim prirodnim uzrokom. To je nešto što je Bog posebno htio i učinio Izraelu. Iskustvo u susretu s Bogom, teološka refleksija i Božje rasvjetljenje pomogli su Izraelu da u tim povijesnim činjenicama prepozna ostvarenje Božjeg obećanja kojim mu je obećao brojno potomstvo, posebnu bliskost i kanaansku zemlju.

² Usp. MOLTSMANN, 68—90.

³ J. MOLTSMANN, 98.

Međutim, i nova iskustva s Bogom u povijesti uvijek su bila interpretirana u smislu starih obećanja Abrahamu. Uvijek je, bilo jasno da se temeljna obećanja zbilja ostvaruju u događajima, ali i to da se nikad ne iscrpljuju u njima. »Iz ispunjenja nevidno nastaje obećanje još većega.«⁴ U svakom je događaju nešto što transcendirira sam događaj. Zato je svaki od njih, pored radosti što se njim ispunja obećanje, ostavljao iza sebe gorak okus još neispunjenog obećanja. U svakom je, dakle, događaju, bila prisutna stvarnost koja je ispunjena i stvarnost koja tek ima doći. Što se ostvarilo bilo je uvijek manje od onoga što se nije ostvarilo. Zbog toga su događaji *više* obećanje nego ostvarenje. Čežnja i očekivanje budućega, većega od sadašnjega — manjega, učinili su povijest spasenja vrlo dinamičnom. Osim toga, djelomično ostvarenje obećanja u povijesnim događajima pružalo je dokaz Božje vjernosti obećanju, a nepotpunost ostvarenih obećanja upućivalo je na budućnost. Tako su sama »ispunjenja« uzeta kao izlaganja, potvrđivanje i proženje obećanja, dok se ono potpuno ne ispuni.

Cijela objava kao obećanje stoji u paradoksu: *sad i još ne*. Upravo zbog »još ne«, koje je u budućnosti i koje je veće od sadašnjega i prošloga, Izrael nije nikad imao nostalgije i melankolije za prošlošću, ma koliko bila slavna. On kao i njegova povijest uvijek su otvoreni prema budućnosti. I on i ona su nešto nedorečeno, torzo, moguće i suprotstavljeno sadašnjosti. Oni svoj opstanak, smisao i puninu imaju u budućnosti, koja već sad određuje njihovu narav. Stalna meditacija nad događajima otkriva u njima *sad*, ali i *još ne*. Nijedan povijesni događaj, koliko god bio konkretizacija obećanja, nije obećanje stavio »ad acta«. Svaki napose i svi zajedno poslužili su kao anticipacija i prijenosnik obećanja. U nutarnjoj povezanosti takvih događaja Izrael je našao svoj identitet i kontinuitet.

Starozavjetne osobe, ustanove i povijesni događaji, s jedne strane, postaju ujedno obećanje. Tako je Mojsije osoba koja obećaje Krista, zemaljski Izrael obećanje pravog Izraela (2 Kor 3, 13; Gal 3, 28; Kol 1, 26—7), pashalno janje obećanje Spasitelja, izbavljenje iz Egipta obećanje konačnog spasenja. U tom smislu cijeli Stari zavjet ostaje obećanje i proroštvo budućega, novoga, konačnoga i potpunoga.

Zbog nedostatka veće vrijednosti u starozavjetnim događajima oni su »samo sjena stvarnosti koja je imala doći, a stvarnost je Krist« (Kol 2, 17). Povijesni događaji kao događaji-obećanje jedni druge pretpostavljaju i nastavljaju. Prošlost je obećanje budućnosti. Taj proces sličan je rastu stabla gdje je svaki narasli dio ispunjenje prošloga i obećanje budućega, tako da su svi zajedno obećanje cvijeta i ploda kojim se završava njihova punina. Ona već iz budućnosti upravlja njihovim rastom i čini ih razumljivim i povezanim.

RAZLOG OBEĆANJA

Obećanje nije dug. Pogotovu kad Bog nešto obećaje. On ničim ne može biti prisiljen, ni iznutra ni izvana, da nešto mora dati ili učiniti na što se sam nije slobodno obavezao. Ako Bog ipak nešto povrh već

⁴ J. MOLTMANN, 96.

stvorenoga daje, onda je jedini razlog u njegovoj dobroti, milosti i milosrđu. Kad je Bog postavio čovjeka u zemaljski raj — što označuje zajednicu s Bogom — i kad je poslije čovjekova pada obećao da će ga ponovo vratiti u raj, učinio je to jedino potaknut hesed-om (milošću). *Hesed* je konstitutivni elemenat obećanja. Proteže se na tisuće i oprašta grijeha (Izl 34, 7). Usporedo s tim, kad Bog jednom nešto obeća, onda njegova svetost i nepromjenljivost traže da se toga obećanja drži. Taj njegov stav jest *emet* (vjernost). *Hesed* i *emet* po sebi su nerazdruživi. To pokazuje i njihova povezanost u Sv. pismu (Post 24, 27; 32; 11; Izl 34, 6; Iz 16, 5; Oz 2, 22; Ps 25, 10; 40, 11 sl; 88, 12; 89, 3—15 i dr.). Oba Zavjeta svjedoče da je Bog ostao vjeran svojoj riječi i da je nije nikad povukao, unatoč nevjernostima i općem odbijanju od strane onih kojima je obećanje namijenjeno.

ČOVJEK I BOŽJE OBEĆANJE

Obećanje je upućeno čovjeku. On ga može primiti i odbiti, jer je slobodan. Bez slobodnog prhvatanja obećanje nema smisla jer ne postiže cilj. Međutim, ako se izričito i ne spomene prihvaćanje druge stranke, prepostavlja se da će to ona učiniti kad joj je u prilog. To posebno vrijedi kad je obećanje Božje i kad je veliko. Najveće obećanje bilo je poziv u zajednicu s Bogom. Taj poziv čovjek je upoznao iskustvom kroz povijest zahvaljujući autentičnom tumačenju posebno odabranih ljudi koje je Bog nadahnuo.

OBEĆANJE I »BERITH«

U oslobođenju iz egipatskog sužanjstva Izrael je iskusio veliku blizinu s Bogom i zaključio da je Jahve njegov Bog, a on Jahveov narod. Taj međusobni odnos mogao je biti izražen samo na suvremen način. Još od sredine trećega milenija uobičajilo se privatne, javne, političke, ekonomske i međunarodne odnose među ljudima ravnati pravnim propisom koji je poprimao različite oblike a zvao se u akkadskom jeziku *birtu* (*vezanje*), a u hebrejskom *berith*. Etimologija te riječi nije sasvim sigurna, ali je značenje potpuno jasno.

Berith je imao u izraelskoj povijesti i životu najrazličitiju primjenu i oblik. Obuhvaćao je sav privatni i javni život religiozne zajednice. Obavljao se posebnim obredom koji je prema vremenu, osobama, i sadržaju varirao. Bit je beritha da pravno uređuje odnose među dvjema slobodnim strankama tako da obje imaju određena prava i određene dužnosti. Stanje koje iz toga slijedi jest *šalom* (*mir, spas*). »Berith« je obavljan raznim simboličnim akcijama, na primjer: izmjenom darova (Post 21, 27—30; 1 Sam 18, 3—4) i zakletvom (Post 21, 23—25; 26, 28—30; Pon zak 29, 11; Joz 9, 15; 2 Sam 21, 7). Zbog popratne zakletve berith je imao religiozno značenje. U važnijim slučajevima prinosila se žrtva i zazivan je Bog za svjedoka (Post 31, 50—54; Ps 50, 5). Stoga se često sklappao »pred Jahveom« na svetim mjestima (1 Sam 20, 8; 23, 18; 2 Sam 5, 3; 2 Kr 11, 4; Jer 34, 15). Nekad je u ceremonijal beritha bila uključena i zajednička sakralna gozba (Post 26, 30; 31, 46.54; Joz 9, 14). Najdrastičniji oblik sastojao se u rasijecanju životinja na dvije polovine i

stvaranjem od njih jednog hodnika kojim bi kontraheanti prolazili simbolizirajući kletvu da se i njima tako dogodi, ako jednostrano prekinu ugovor. Na taj oblik beritha podsjećaju Post 15, 9—11 i Jer 34, 18—9. Kao svjedočanstvo sklopljenog ugovora i preuzetih obaveza nekad su podizani stupovi ili gomile (Post 41, 44—54; Izl 24, 4; Joz 24, 26—7), a u najnovije vrijeme upotrebljavani su i pisani dokumenti (Pon zak 9, 9. 11. 15).

Obećanje koje je Bog dao Abrahamu, da će biti njegov Bog (Post 17, 8), Izrael je vidio već ostvareno u blizini i pomoći koju je Jahve pokazao prema njemu prigodom izbjavljanja iz Egipta. Objava u tom događaju shvaćena je toliko koliko su Izraelu dopuštale njegove kulturne prilike. Odnos pripadnosti Jahvea Izraelu i Izraela Jahveu shvaćen je prema uzoru odnosa između hetitskih kraljeva i njihovih vazala. Osobitost ugovora koji je regulirao odnos između kralja i vazala sastojala se u pravnom sporazumu da se njihov međusobni odnos neće zasnivati na strogom pravu gospodara prema podložniku, nego na milosti i uzajamnoj vjernosti. Inicijativa dolazi sama od jačega. On je aktivan, a nejači je pasivan. Jači stavlja uvjete, a nejači ih samo prihvaća, jer mu donose korist. Korist ima i jači jer uz lojalnost i materijalnu protu-uslugu u buntovnom i nezadovoljnom podložniku dobiva barem podložna prijatelja. Na takvom se ugovoru banalno obistinjuje: do ut des, kao i motiv: »bolja mršava pogodba nego debela pravda«.

Takav odnos, iako nesavršen, uzet je kao slika odnosa između Boga i Izraela. Tu je očita neizbježnost i ograničenost profane sheme, dok Bog daje ljudima objavu. Tu i leži glavni razlog »progresivnosti« objave. Formular je *beritha* uglavnom ostao isti, ali je sadržaj potpuno transponiran u teološku sferu. Inicijativa za posebno uski odnos između Boga i Izraela dolazi samo od Boga. On, a ne Izrael, sklapa berith. Izrael ga samo prima. Razlog takvom ugovoru i odnosu koji iz njega proistječe jest Božji '*hesed*'. Nutarnju pripadnost *beritha* i *heseda* jedno drugome svjedoči Iz 54, 10, 55, 3; Ps 25, 10; 89, 29. 34. 50. Svečano preuzetaj Jahveovoj obavezi da će biti Bog Izraelov, odgovara Božji *emet*, koji označuje Božju vjernost zadanoj riječi. Jahve je zbog toga »Bog vjernosti« (Pon zak 32, 4; Ps 31, 6; 2 Dn 15, 3).

Ova kratka analiza i usporedba *pokazuju da su obećanje i »berith« u biti jedna te ista stvar.* Berith je samo na svoj način »svečano obećanje«. ⁵ U oba slučaja inicijativa za što uži odnos između Boga i čovjeka dolazi od Boga. I motiv je u oba slučaja isti, a to je Božji *hesed*. Sve ovisi o Bogu. On daje, a čovjek samo prima. Postupak je sasvim dijaloški, jer se od čovjeka traži pristanak na Božju inicijativu. Inače bi i obećanje i berith bili diktati, kakvu su podvrgnute stvari po prirodnim zakonima i životinje po svojim instinktima.

Berith je, može se također reći, *razrađeno obećanje.* U njemu su raščlanjeni i jasnije istaknuti osnovni elementi. Božja vjernost zajamčena je najsvećanijim pravnim propisom. Čovjekov odgovor detaljiziran je vršenjem brojnih moralnih i obrednih propisa koji prožimlju sav život pojedinca i zajednice. Unatoč tome, takva opširnost, razvedenost i detaljizacija nisu ništa ni više ni drugo nego *vjera*, koja je korelat obe-

⁵ The Interpreter's dictionary of the Bible, New York 1962, 714.

ćanju. Sav sadržaj Sv. pisma svodi se na Božji nagovor u obliku obećanja, da Bog i čovjek žive u životnoj zajednici, i čovjekova prihvaćanja toga obećanja. Božjem obećanju odgovara čovjekova vjera. Ta stvar, prema kulturnom iskustvu od vremena do vremena, od okolnosti do okolnosti, poprima različit oblik, ali u biti, sadržajno i formalno, ostaje isti. Abrahamova vjera kao odgovor na Božje obećanje model je odgovora svakog čovjeka. Zato je Abraham »otac svih vjernika« (Rim 4, 11). Niti ima drugog stava, niti je cijeli izabrani narod na Sinaju išta drugo dao osim toga. Na takvom stavu uporno inzistira sv. Pavao i na nj svodi svu čovjekovu aktivnost koju Bog od njega traži za spasenje. Cijela povijest spasenja satkana je od Božjeg djelovanja i ljudskog odgovora.

Srž je *beritha* i obećanja: »Ja ću biti Bog tvoj, a ti ćeš biti narod moj«. Taj izraz ima dalekosežno značenje. Granice takvoj mogućnosti postavljaju jedino Božji *hesed* i svemogućnost. Sam izraz u gornjem obliku dobiva posebnu reljefnost na naturalističko-religioznoj pozadini tadašnjih politeističkih naroda. Oni su svoju pripadnost bogovima zasnivali na mitološkom »događaju« prirodnog rađanja od bogova. Tako je, na primjer, Ašur i bog, i grad i narod. Izrael svoju sinovsku pripadnost Jahveu temelji na povijesnoj činjenici, a ne na mitološkom »faktu« i prirodnom rađanju.

Stvarnu istovjetnost obećanja i *beritha* potvrđuje također činjenica što se u Sv. pismu obećanje što ga je Bog dao Davidu (2 Sam 7) izričito naziva *berithom* (2 Sam 23, 5; Dn 13, 5; 21, 7; Ps 89; Crkv 45, 25). I obećanje i *berith* objavljeni su u povijesnim događajima, a onda i svečano riječima tormulirani. Oni se razvijaju i razgranjavaju, ali tako da uvijek ostaju identični sa samim sobom i jedno s drugim. Svako ostvarenje obećanja u povijesti uvijek je manje od samog obećanja. Zato je obećanje uvijek u budućnosti jer ona krije njegovu veću vrijednost. »Jedan događaj događa se ovdje i sad. Ali to što se sad događa ujedno je obećanje budućega. Sadašnje vrijeme uključuje buduće, i to je veće, obuhvatnije i pravije nego ono što je sad.«⁶ Upravo zbog te veće vrijednosti, još neostvarene, temeljna stvar: »Ja ću biti Bog tvoj, a ti ćeš biti narod moj« — stoji uvijek u futuru (Izl 19, 5—6; Jer 31, 33; Ez 37, 27). Ono staro jest putokaz i jamstvo, sve veće i sve sigurnije, onoga što ima doći. »U očekivanju budućega koncentrira se i konkretizira čekanje i obećanje Starog zavjeta.«⁷ Tako su svi *berithi*, uza sva svoja ostvarenja, samo »*berithi* obećanja« (Ef 2, 12). Oni su sadržajno i formalno samo obećanje, koje u Kristu ima konačan i potpun »amen« i »da« (2 Kor 1, 20). Potpuno i konačno ispunjenje obećanja nalazi se posebno u Kristovoj smrti i uskrsnuću. Taj događaj krije u sebi »sad« i »još ne« obećanja. U tom nema suprotnosti. Budući da Kristov događaj ima općeljudsko i kozmičko značenje, u njem su i obećanja koja su dana ljudima došla do ispunjenja. Krist je »pravi čovjek« i »novi Adam«. S njegovom smrću prošlo je sve staro a s njegovim uskrsnućem nastalo sve novo (2 Kor 5, 17; Gal 6, 5). Njegova smrt pokopala je »starog čovjeka«, a njegovo uskrsnuće uskrislo »novoga«, koji je kao i prvi, prije grijeha, povezan s Bogom u najužu zajednicu. U Kristovu uskrsnuću prolomljene su sve granice koje je nametnuo grijeh i razbijeni su okovi patnje, bi-

⁶ *Mysterium salutis*, 1, 208.

⁷ *Mysterium salutis*, 1, 207.

jede i smrti za sve ljude. Sve je to sadržano u principu. U tom je »da« i »sad« obećanja, dok u tendiranosti Kristova događaja stoji »još ne«. Tek kad smrt sa svim svojim posljedicama bude pobijedena u posljednjem čovjeku kao zahtjevu Kristova uskrsnuća, onda će se smiriti svijet i time potpuno ispuniti obećanje koje je dano još na pragu izgubljenog raja. Tako je Kristov događaj, s jedne strane, ispunjenje, a s druge — *obećanje*. U njemu je »sadašnjost budućnost koja je već počela«, a »budućnost sadašnjost koja je došla k cilju«.⁸ To je najveće ostvarenje i najveličanstvenije obećanje. Oni su do kraja dinamizirali posljednja vremena i pružili najjaču podlogu živoj nadi (1 Petr 1, 4) kojoj su okrenute oči svih ljudi. Zbog nje cijeli svemir uzdiše (Rim 8, 23), zbog nje se Pavao osjeća ovdje na zemlji nesretnim (7, 24), a Zaručnica nestrpljivo moli: »Dođi, Gospodine Isuse!« (Otkr 22, 20). S tim ostvarenjem završava se povijest spasenja i nastaje savršena zajednica između Boga i ljudi. Tada vrijeme dolazi do punine, a povijest do smirenja, jer je ispunjeno zadano obećanje. Tada ljudi postaju potpuno i neopozivo »sinovi u Sinu«, a »Bog sve u svemu« (1 Kor 15, 28).

PITANJE NAZIVA

Gornje izlaganje ne ostavlja nikakve sumnje »*da bit Sv. pisma i Božje odluke leži u obećanju koje je dano Abrahamu i ispunjeno u Isusu Kristu*« (Gal 3, 16—19).⁹ Tome u hrvatskom jeziku može odgovarati samo svečano *obećanje* ili stara riječ *zavjet*. Prednost ima *zavjet* zbog dodatka ozbiljnosti, religioznosti i snažne obaveze što ih ta riječ sa sobom nosi. Srodna je s glagolom »zavjetovati se« = *zareći se*. Obje su složenice, u kojima je drugi dio staroslavensko *vet* = riječ, govor. Daljnja etimologija *vet* dolazi od indoevropskog korijena »void« (u praktu), a znači: znanje, riječ, govor. U sanskrtu »veda«, gotski »wait«, njemački »weiss« (wissen), irski »fiss«, cimbrijski »gwys« (znanje). Švedski »veta« (znati), slovenski »se veda« (zna se), češki »veta« (izreka, rečenica), perzijski »vet« (riječ) itd.¹⁰

Prema Miklošičevu staroslavenskom rječniku riječ *zavet* općenito znači: 1. odredba; oporuka; testamentum; 2. nalog, mandat; *svečano obećanje*, odluka, votum; 3. pogodba, sastav, dogovor, ugovor; savez, pactum.¹¹ Prema tome, *zavjet* sa značenjem *svečano obećanje*, obaveza, ugovor, najbolje odgovara *biti* i sadržaju Sv. pisma.

S druge strane, *savez* je potpuno profana riječ i pretpostavlja pogled na Sv. pismo iz mrtvog ugla.

1. *Savez* degradira Boga do ravnopravnog partnera čovjeku, što Sv. pismo uporno otklanja, nazivajući Boga Gospodarem¹², i to baš poslije *beritha*.

⁸ *Mysterium salutis*, 1, 210.

⁹ *Wörterbuch zur biblischen Botschaft*, herausg. von Xavier Léon-Dufour, Freiburg-Basel-Wien, 1964, 711.

¹⁰ Podatke pružio Josip Tabak, književnik, Zagreb.

¹¹ *Lexicon paleoslavenico-graeco-latinum*, Vindobonae 1862—1865.

¹² L. KÖHLER, *Theologie des Alten Testaments*, 4. Aufl., Tübingen 1966, 12: »Dass Gott der gebietende Herr ist, das ist der eine und grundlegende Satz der Theologie des ATs.«

2. »Savez« je stvar obojice partnera. Skupa ga sklapaju i jednako je njihov. U stvari samo Bog *karat* (rasijeca), *hequin* (uspostavlja) i *nathan* (daje) *berith*, a ne čovjek. Osim toga, kaže se samo »Božji berith« ili ga sam Bog naziva *berithi* (moj berith), a nikad »naš berith«.

3. »Savez« pretpostavlja jednakopravne odnose, a to znači uz jednaka prava jednake i dužnosti. Budući da je čovjekova obaveza u berithu vjera u Boga, onda bi i Božja u »savezu« morala biti vjera u čovjeka, a o tom ne može biti ni govora.

4. Vjera nije korelat savezu, nego obećanju.

5. Savez ne može postojati bez dvojice, i čim jedna stranka odstupi, savez prestaje. Izraelski narod nekoliko je puta kao narod otkazao berithu, ali je berith i dalje ostao na snazi.

6. Židovi, koji su prevodili Stari zavjet s hebrejskog na grčki i koji su dobro poznavali i jedan i drugi jezik, nisu Božji »berith« preveli »savezom«, nego *diathéke*. A taj izraz nema ništa sa »savezom«. Štoviše, namjerno su otklonili izraz *synthéke* usp. 2 Mak 10, 26; 2 Mak 13, 25), koji znači »savez«.

7. Savez = *diathéke* dovodi do apsurdna. To se vidi iz rečenica: »Jer gdje je posrijedi neka (*diathéke*) oporuka, potrebno je donijeti svjedočanstvo o smrti onoga koji čini (*diathéke*) oporuku. Oporuka (*diathéke*), naime, biva valjana smrću, jer nikada nema vrijednosti dok živi onaj koji je čini« (Hebr 9, 16—7). Ako bi se u tim rečenicama »*diathéke*« prevelo »savezom«, onda izlazi besmisao. Naprotiv, u pretpostavci da je »*diathéke*« = oporuka, značenje se potpuno uklapa u »zavjet«, »obećanje« i *dabar*. U tim svim značenjima ostaje podloga *dabar* (riječ), koji je dinamičko-noetičke naravi. Što *dabar* kaže, to u isto vrijeme i čini. On stvara materijalni svijet, novoga čovjeka, Izraela i ujedno objavljuje Boga. »Obećanje«, a posebno »zavjet«, reljefno ističu samoinicijativu Božju i nezasluženu *dabara*. »Oporuka« svjedoči o neopozivosti i trajnoj vrijednosti *dabara*. Tu plastičnost i nijansiranost značenja *dabara* daje kontekst, dok *dabar*, bogat i kompleksan, ostaje uvijek identičan sa samim sobom. U slučaju »saveza«, »*dabar*« bi otišao u dispartatnost.

8. Svi Božji »berithi« u Sz prevedeni su u LXX »*diathékai*« sa značenjem = očitovanja Božje volje po kojima se Bog — objavljuje obećavajući i zapovijedajući. Oni su konkretni slučajevi povijesne manifestacije obećanog spasenja. Ni u riječi ni u sadržaju Sz nema ništa od »saveza«. Svuda dolazi do izražaja temeljno značenje *diathéke* kao *uredba* ili *odluka*, koje je opet u vezi s *dabar* (Pon zak 9, 15), *thora* (Pon zak 9, 13) ili *hok* (Crkv više puta). Sam *berith* stvarno označuje zakon (1Kr 8, 21; Jer 11, 11 sl; 2 Dn 6, 11; Ps 25, 10.14; 50, 18; 78, 10.37; 103, 18; 1 Mak 1, 57 i dr.) i *zakletvu* (2 Sam 3, 9; Ps 89; 132, 11; Lk 1, 73; Dap 2, 30; Hebr 6, 13, 17).

9. *Savez* je isključen i motivom *beritha* jer se *savez* među strankama ne sklapa iz *heseda* (*milosti*), nego iz želje i potrebe da se partneri međusobno nadopune u snazi, bogatstvu, ekonomiji i kulturi.

10. Povrh svega, ono što *berith* stvara i garantira nije savez nego očinsko, sinovski odnos.¹³ Te stvarne relacije *savez* militarizira i politi-

¹³ Usp. TH. C. VRIESEN, *Theologie des Alten Testaments in Grundzügen*, Vageningen, 1956, 177.

zira. Još prije nego je učinjen berith na Sinaju, Bog naziva Izraela svojim sinom (Izl 4, 22). Što bi tome pridonio kasniji savez? Osim toga, Bog se nikad u Sv. pismu ne naziva saveznikom. On je *Zaručnik* (Oz 1, 2—9; 3, 1—5; 2, 3—25; Jer 2, 2—12; Ez 16; Iz 54), *Otac* (Oz 11, 1—9; Iz 1, 2—9; Jer 2, 21—2; 3, 19—20 i dr) i ho EPANGELIAMENOS (Hebr 10, 23; 11, 11), a nikad *saveznik*.

Između svih izraza kojima se pokušava istaknuti bit Biblije prednost ima *zavjet*. Ostali izrazi redaju se od nepreciznosti do potpunog promašaja. *Savez* nema nikakva opravdanja, jer unosi u Sv. pismo dezinformaciju.

Zavjet neizrecivo nadilazi i pravničko hladne *Bund*, *alliance* i *patto* te svojom veličanstvenošću ostaje, uz *dabar*, *diathéke* i *testamentum*, najprikladniji izraz za Sv. pismo.

SUMMARIUM

Essentia Sacrae Scripturae in divina promissione protoparentibus post eorum peccatum facta (Gen 3,15) consistit. Istam promissionem Deus pluries decursu temporis Abrahae et patribus, etsi aliis verbis, renovavit, donec in Christo eam fideliter adimplevit, ita ut in eo ipsa suum »est« et »amen« perfecte habeat (cf. 2 Corinth 1,20). Utrumque Testamentum indubium sigillum istius promissionis in se portat. Propterea quaestio orta de adaequata expressione huius rei in lingua croatica unicum verum responsum in *solemni promissione*, id est croatice *zavjet*, habet.

Aliae expressiones insufficientes inveniuntur. »Savez« vero in errorem ducit.